

VILA I MORENO, F. Xavier (ed.) (2012).

Posar-hi la base: Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català.

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Xarxa CRUSCAT.

Aquest volum, breu però substancios, recull el resultat de diversos treballs de recerca de sociolingüistes vinculats al CUSC (Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació de la Universitat de Barcelona). Aquesta institució universitària ha portat a terme una interessant tasca de treball interdisciplinari, en molts casos adreçada a l'intent d'apropar els interessos i les recerques de dos col·lectius sovint massa distanciats, el dels sociòlegs interessats per temes de llengua, d'una banda, i el dels lingüistes que volen aprendre alguna cosa dels mètodes emprats per la sociologia, de l'altra. N'és un bon testimoni que entre els autors dels vuit articles que componen el llibre (a banda dels sociolingüistes que n'exerceixen el mestratge, els doctors Albert Bastardes, Emili Boix i el coordinador del volum, F. Xavier Vila) hi ha un sociòleg, Natxo Sorolla, i una sociòloga, Vanessa Bretxa, tot i que la major part siguin filòlegs.

Els inicis de la sociolingüística catalana estan associats molt directament a la figura de Lluís Aracil i, en bona part, les seves característiques, tant personals com intel·lectuals, en van deixar una empremta molt destacada. Aracil tenia una immensa capacitat de generar noves idees teòriques però, per contra, destil·lava una notable aprensió per tot allò que sonés a *empíria*, pura i dura. *L'empirisme* (de mirada estreta) sempre va ser un dels molts *enemics* intel·lectuals contra els quals va combatre. Probablement, en la majoria dels casos, amb encert i plena justificació. Però aquesta batalla va deixar com a ròssec, especialment entre alguns dels seus epígons, un notable distanciament cap a la recerca de caràcter empíric, un dels elements fonamentals, al cap i a la fi, de qualsevol activitat intel·lectual que pretengui apropar-se a allò que en diem *ciència* (amb tots els matisos que s'hi hagin de fer).

Afortunadament, en les darreres dècades de la sociolingüística catalana, aquest excés *teoricista* s'ha anat equilibrant i ja disposem d'un bon nombre de recerques de caràcter empíric que ens permeten tenir una perspectiva més equilibrada sobre la situació sociolingüística de les diverses societats dels territoris de parla catalana. I potser fins i tot, com ja apunta l'article de F. Xavier Vila que obre el volum, aquest increment de la nostra riquesa en *empíria* ens podrà ajudar a desenvolupar nous plantejaments teòrics, això sí, més ben fonamentats.

A banda d'aquest primer article, que comentarem al final de la ressenya, el darrer, signat per Albert Bastardes, és una mostra més de les darreres inquietuds de l'autor, que depassen, de molt, les reflexions en clau exclusivament catalana. Ho indica el seu títol, «L'anglès com a llengua global», on s'intenta esbrinar el com i el perquè d'aquesta consideració de l'anglès com a *lingua franca* de caràcter global.

Pel que fa a la resta dels articles, més vinculats al perfil de recerca universitària que hem comentat abans, els podríem dividir en quatre apartats, d'acord amb la seva temàtica. El primer bloc serà el de *Les llengües a l'aula. Els usos lingüístics escolars fora de l'aula*. El segon, que es compon de dos articles, l'anomenarem *Sociolingüística dels al·lòfons (altres que els catalanòfons i castellanòfons)*. Finalment, el tercer i el quart bloc estan formats per un únic article cadascun: *Sobre la història i l'extensió de la norma de convergència lingüística a Catalunya*, de F. Xavier Vila i Mireia Galindo, i *Estabilitat i canvi de la llengua inicial en els usos lingüístics interpersonals. Una anàlisi comparativa del País Valencià, la Franja, les Illes Balears i Catalunya*, de Natxo Sorolla.

* * *

Els dos articles del primer bloc s'anomenen «Estratègies comunicatives a l'aula», de Carles de Rosselló, i «*Et dona la base*»: *itineraris biogràfics d'adquisició i ús del català del jovent castellanoparlant de Sabadell i Santa Coloma de Gramenet*», de Vanessa Bretxa i M. Àngels Parera Espelt.

Encara que tracten aspectes temàtics força diferenciats, tots dos estan relacionats amb qüestions relacionades amb les característiques i la importància per a la nostra llengua del nostre sistema lingüísticoescolar, conegut «popularment» com d'*immersió lingüística*, però que en realitat s'anomena sistema de conjunció lingüística.

Carles de Rosselló fa una síntesi d'una part de la seva tesi doctoral, que es basa en l'anàlisi detallada de les interaccions orals entre els diversos agents escolars (entre els mestres i els nens i nenes, però també entre els nens i nenes, sense la presència de l'adult) d'una aula de P3 d'una escola de Barcelona. En aquest article, però, l'autor se centra en la delimitació de les diverses estratègies didàctiques que empren els mestres, quan es comuniquen amb nens i nenes que no tenen el català com a llengua familiar. Arriba a la conclusió que, en aquest cas, l'estratègia utilitzada de manera prioritària pels mestres és la de la *continuació*: d'aquesta manera, encara que els nens i nenes s'expressin en castellà, el mestre hi continua en català. Els exemples que s'utilitzen desmunten, clarament, les mentides i demagògies sobre la pretesa *persecució del català* a les aules d'immersió lingüística.

Vanessa Bretxa i M. Àngels Parera aborden un tema molt diferent: quina interrelació es produeix entre l'aprenentatge del català i els usos lingüístics de dos col·lectius de joves castellanoparlants de les ciutats de Sabadell i Santa Coloma de Gramenet. La conclusió és que en contextos on la presència del català és molt limitada, l'única estratègia didàctica per aprendre català és, precisament, la *immersió lingüística*. Però, també, que aprendre català no vol dir utilitzar-lo, i que, entre aquests joves, només es produeix un procés de *catalanització* quan hi ha un canvi de context lingüístic, més catalanitzat (l'entrada a la universitat, un context laboral on els ha calgut el català per treballar-hi...). D'aquesta conclusió prové el títol de l'article, que a més, amb bon criteri, s'ha utilitzat, alhora, per donar nom al conjunt del llibre: *Posar-hi la base*.

* * *

El segon bloc també està format per dos articles: «Usos lingüístics dels gallecs a Catalunya», de Sabela Labraña, i «Repertori lingüístic quadrilingüe i usos lingüístics de les famílies nipocatalanes/nipocastellanes residents a Catalunya», de Makiko Fukuda.

Com abans, malgrat que en tots dos casos les recerques tenen en comú que es refereixen a dos col·lectius d'al·lòfons (de llengües altres que el català i el castellà, les dues llengües amb una presència social més notable a la Catalunya dels inicis del segle XXI), són molt diferents. D'una banda, perquè els dos grups s'assemblen ben poc; així, els gallecs provenen majoritàriament de les immigracions dels anys seixanta i setanta, tenen un coneixement important del castellà i en molts casos tenen una escassa consideració sobre el prestigi social de la seva llengua originària; per contra, els nipons valoren molt la seva llengua, i tenen, en força casos, un limitat repertori lingüístic no ja en català, sinó, de vegades, fins i tot en castellà. D'altra banda, la perspectiva d'ambdues recerques és diversa; en el cas dels gallecs, es tracta més aviat d'un estudi sobre actituds lingüístiques, mentre que Makiko Fukuda estudia els usos lingüístics a la llar de famílies lingüísticament mixtes, nipocatalanes o nipocastellanes.

* * *

En el tercer bloc F. Xavier Vila i Mireia Galindo analitzen les característiques i circumstàncies de la *norma de convergència lingüística*. Es tracta d'una pràctica lingüística (força estesa entre els catalanòfons) en la qual se sol utilitzar el castellà en les interaccions amb membres d'altres *grups lingüístics*.

Malgrat l'existència d'un consens molt ampli que es tracta d'una pràctica força estesa entre les persones que tenen com a llengua el català, en els darrers anys diversos autors han assenyalat algunes de les limitacions del concepte *norma de convergència lingüística*, quant a la seva capacitat d'explicació, en una situació sociolingüística tan complexa com la catalana d'avui en dia.

Així, no és tan clar que sigui tan universal com de vegades es planteja, ja que hi ha sectors, certament minoritaris, però significatius, de catalanòfons que no la segueixen. D'altra banda, s'ha pogut apreciar que també hi ha una *norma de convergència lingüística*, però cap al català, entre persones que tenen com a llengua el castellà, però que s'hi adeqüen, quan hom els parla en català.

Caldria delimitar, finalment, si no estem parlant, en realitat, de dues *normes* diferents: la primera, amb un marcat caràcter *sociolingüístic* (i que potser, ara, no està tan estesa com abans, almenys entre els *autòctons*), que consistiria a parlar sistemàticament en castellà als membres que no són del teu grup etnolingüístic; i una altra, més vinculada a la psicolingüística, que consistiria a adequar-se a la llengua de l'interlocutor quan ell parli en una altra llengua (que tu també pots parlar).

Finalment, per a les persones, com jo, escassament proclius al *funcionalisme*, anomenar *norma* a una pràctica d'aquesta mena pot semblar un xic excessiu. Una part important de la vida social està influïda per les normes (especialment per les normes jurídiques), però els humans tenen un cert marge de maniobra: poden triar, en certes

circumstàncies. I en el cas dels grups socials, aquest marge encara és més ampli. Crec que hi ha marge per influir en les característiques de les interaccions lingüístiques i, el que és més important, que la forma en què es produeixen aquestes interaccions no és únicament el resultat d'una espècie de *deus ex machina* ineluctable. Per posar només un exemple, la capacitat de parlar en català de l'interlocutor, alguna cosa hi tindrà a veure, no?

M'he permès anotar aquestes opinions personals, tot i que no crec que foren del tot compartides pels autors de l'article al qual em refereixo. No obstant això, sí que s'apunta, en el text de l'article, la necessitat de fer algunes revisions d'alguns *llocs comuns*, tradicionalment associats al concepte. Alguna de molt òbvia, però que no s'ha prodigat prou: «Fora d'alguns casos concrets, no disposem encara d'una cronologia prou detallada pel que fa al procés de bilingüització de les societats catalanòfones al llarg del segle passat» (Vila: 43). O aquesta altra: «el més possible és que en totes les generacions de catalanoparlants recents hi hagi hagut sempre referents coneguts de persones i col·lectius que, per edat i competència o per lleialtat, vivien totalment instal·lats en el català, sense seguir la norma de convergència o fent-ho només en casos excepcionals» (Vila: 43). O finalment, que, tant en aquest com en altres aspectes, cal tenir en compte «l'autonomia de les dinàmiques socials respecte de les polítiques públiques».¹

* * *

En el darrer bloc, Natxo Sorolla fa un exercici típic de recerca, en una disciplina que pretengui ser científica. Estableix una hipòtesi i utilitza les dades empíriques, amb tot el tractament (en aquest cas estadístic) que calgui, per validar-la o invalidar-la.

La hipòtesi de l'autor era que «la llengua inicial hauria de ser una variable altament associada als usos lingüístics orals interpersonals als territoris més allunyats de la plena normalitat lingüística» (segons l'autor, el País Valencià, la Franja i en part les Illes Balears), «atès que cada grup hauria d'utilitzar la seua llengua en les relacions endogrups, i el castellà en les intergrupals. Per contra, allà on s'ha consolidat algun tipus de política lingüística de promoció del català, la llengua inicial hauria de tenir menys primacia, atès que l'aprenentatge de català i de castellà s'assegura fora de la llar i en ambdós grups sociolingüístics hi hauria una part de membres que utilitzaria *l'altra llengua* en les relacions intergrupals».

Doncs bé, el resultat és, aparentment, ben bé el contrari, atès que els usos lingüístics es mostren fortament dependents de la llengua inicial a Catalunya i les Illes Balears, mentre que aquesta dependència és molt menor al País Valencià. A la Franja aquesta dependència amb la llengua inicial és encara menor, fins i tot nul·la.

Crec que aquests resultats mostren les dificultats d'intentar establir tendències generals (a l'estil de les *lleis* de les disciplines fisicoquímiques) que serveixin per a un ventall molt ampli de situacions socials (sociolingüístiques, en el nostre cas). Una bona

1. La marca en *cursiva* és de l'autor de la ressenya, no pas dels autors de l'article.

mostra del que no s'hauria de fer és, per exemple, l'afirmació (més usual del que hom pensa) que dues llengües no poden coexistir en un mateix territori i que, o s'hi queda una, o s'hi queda l'altra, plantejat a la manera d'una *lleï física*, com una llei científica indiscutible. Trobo que és més interessant emprar els coneixements empírics que tinguem per fer taxonomies sociolingüístiques i, un cop establertes, mirar d'establir-hi tendències, que sempre seran d'una certa complexitat.

Així (tal com assenyala l'autor, d'altra banda), si mirem d'establir unes taxonomies d'aquesta mena, en el nostre cas ens acarem amb dos (o, de fet, tres) tipus de situacions molt diferents: la de la Franja (amb una combinació, aparentment paradoxal, entre una situació de *diglòssia*, d'una banda, i un nombre de catalanoparlants inicials molt alt) i la resta dels territoris (on no hi ha diglòssia i el percentatge de catalanoparlants inicials és inferior). I encara, entre els darrers, els territoris on el català té capacitat d'atracció (Catalunya i, en part, les Illes Balears) i on no en té o és molt minsa (el País Valencià). Aquesta caracterització tipològica s'adiu amb els resultats de l'associació diferencial que ens ha sorgit entre llengua inicial i usos lingüístics als diferents territoris.

A la Franja hi ha una notable associació entre ambdues variables en els usos familiars, mentre que no la hi ha, o és inferior, en altres situacions. Però aquesta falta d'associació es deu a diverses circumstàncies, segons el tipus de context analitzat. D'aquesta manera, als bancs, els catalanoparlants (que són la majoria a la Franja) utilitzen de forma majoritària el castellà i això disminuiria molt l'associació de les dues variables analitzades, a causa del fenomen diglòssic. Per contra, entre els amics o a les botigues es produeix ben bé el fenomen contrari: aquí són els castellanoparlants inicials els qui parlen majoritàriament en català, atès que el context sociolingüístic, més vinculat a una situació informal, està molt catalanitzat.

Quant al contrast entre Catalunya i el País Valencià, és interessant observar, un cop més, el resultat de la llengua als bancs, que proporciona una associació més gran entre les dues variables a Catalunya (0,703) que al País Valencià (0,608). Però la interpretació d'aquest fet estadístic no és simple, sinó complexa. A Catalunya hi ha una associació molt gran entre els catalanoparlants inicials i el català en aquest context (un 97,1 % l'utilitzen), mentre que al País Valencià és més baixa (un 69,7 %). No ens podem quedar aquí, però, perquè hi ha l'altre grup lingüístic on es produeix l'efecte contrari. Així, els castellanoparlants inicials, a Catalunya, mantenen majoritàriament el castellà, però no tots (ho fan un 77,6 %), mentre que al País Valencià l'associació és molt gran en aquest grup lingüístic (un 96,5 % utilitzen el castellà).

Tendències creuades, per tant. Quina síntesi en fariem? La *lleialtat lingüística* dels catalanoparlants inicials a Catalunya és semblant a la dels castellanoparlants al País Valencià, però la dels catalanoparlants inicials al País Valencià és més baixa que la dels castellanoparlants a Catalunya. Aquest és, doncs, el desllorigador, un procés de defecció més gran al País Valencià que l'efecte d'atracció que el català té al Principat.

Havíem anunciat que deixaríem per a les postres un dels articles més substanciosos, de fet el que obre el volum. Es tracta d'«Algunes bases per a la recerca sociolingüística en sentit ampli», un farcell d'idees suggeridores i interessants. N'exposem algunes, com a mostra.

Hi ha a la sociolingüística que fem realment, a la pràctica sociolingüística, possibilitats d'aconseguir un horitzó teòric comú, un veritable paradigma sociolingüístic? Una pregunta que escau perfectament, si hom té en compte l'àmplia diversitat de les *disciplines* que hi tenen relació. Vila ho recull clarament: ja no es tracta només que en els seus orígens la sociolingüística acollís de fet tres perspectives força diferents («el variacionisme de Labov, la sociologia de la llengua de Fishman i l'etnografia de la comunicació de Hymes»), sinó que ara la diversificació s'ha amplificat, amb «l'anàlisi crítica del discurs [...], la psicologia social de la llengua, la politologia de la llengua, el dret lingüístic, la demolingüística, l'emergent economia lingüística» (Vila: 11).

L'autor de la reflexió ja assenyalava que és un fenomen paral·lel a la d'altres *ciències socials*, com ara la sociologia. Si aterrem en algun dels congressos que fan els sociòlegs semblarà que haguem aterrat més aviat en un immens arxipèlag d'illes desconnectades: sociologia de la dona, de la immigració, del treball... i allà, en un petit racó, també nosaltres, els sociolingüistes.

Si dels congressos passem als textos, en la reedició més recent d'un bon manual de sociologia coordinat per Salvador Giner² hi ha un doble sedàs: el primer fa referència a les diverses escoles de pensament sociològic i el segon, a les diverses temàtiques.

En el primer s'hi encabeixen el funcionalisme, l'estructuralisme i la teoria de sistemes, al costat d'un parell de tradicions marxistes (molt especialment la del marxisme analític de Gerald Cohen i Jon Elster), l'interaccionisme simbòlic o la sociologia fenomenològica o la del paradigma de l'elecció racional. Després, a la segona part, l'ampli ventall d'interessos específics o sectorials, que ja hem assenyalat abans.

Només un dels capítols aporta un intent de fer algunes propostes on s'adiguin les reflexions teòriques i metodològiques més generals, vinculades, alhora, amb l'exercici de recerques empíriques que no es limitin a un sector específic. Es tracta del capítol dedicat a la sociologia analítica (Raymond Boudon, Jon Elster, Peter Hedström...), una tradició de pensament sociològic que apareix, precisament, com a reacció a un excés de dispersió de la pràctica sociològica, sense caure en els excessos *teoristes* dels paradigmes sociològics dels inicis de la disciplina (el positivisme de Comte, el materialisme històric de Marx...). La seva idea bàsica és que la vida social es basa en determinats mecanismes socials, però no reduïbles a una explicació única, monocausal, a l'estil d'una *lei universal*, alhora que influenciables pels diversos agents que hi interaccionen. Una de les marques més característiques d'aquesta tradició és el rigor metodològic i la utilització de recursos analítics d'una certa potència, com ara la teoria de jocs.

2. Es tracta de Salvador GINER (coord.) (2011), *Teoría sociológica moderna*, Barcelona, Ariel.

Xavier Vila, l'autor de l'article que comentem, en el fons, també deu compartir aquesta necessitat de no acceptar com un fet ineluctable la impossibilitat de reflexió teòrica compartida, amb tots els límits que calgui establir. I deu ser així, perquè, en el seu article en fa unes quantes, de reflexions d'aquesta mena. Algunes de caràcter proposicional, com quan diu que la llengua és «un sistema de signes», però alhora també és «acció, interacció entre éssers humans».³ De fet, «és parlant que els parlants fan la llengua» (Vila: 13). Tot recollint aquestes i altres dimensions del fet lingüístic, l'autor postula una espècie de *piràmide de la llengua* formada per quatre eixos: l'estructura lingüística, és a dir, el sistema; els usos o les pràctiques lingüístiques; les creences, representacions o ideologies lingüístiques, i finalment els coneixements lingüístics i les vies d'adquisició d'aquests coneixements.

D'altres fan algunes referències crítiques cap a idees procedents d'altres corrents del pensament sociolingüístic. Així, quan afirma que la «llengua no és, com afirmen determinats plantejaments essencialistes si més no d'ençà de Herder, l'ànima de cap comunitat». Pot ser important per vertebrar determinats aspectes comunitaris, certament, però «no li cal ser un esperit per ser crucial en la vida dels éssers humans» (Vila: 16). També afirma, referint-se a alguns *ecolingüismes* poc matisats, que «la llengua tampoc no és un ésser viu, sinó un conjunt de pràctiques que fan uns éssers vius», i que «les llengües no poden equiparar-se a les espècies o a les poblacions per la senzilla raó que les primeres són activitats, mentre que les espècies són conjunts d'actors». Tot i això, no és desencertat utilitzar, de manera limitada i acurada, algunes eines instrumentals d'algunes disciplines (també les biològiques), sempre que això s'ajusti a les característiques del nostre objecte de recerca (humans, que parlen). Ho diu en Vila: «segurament caldria explorar la correspondència entre comunitat (lingüística) i població (biològica), com a individus d'una mateixa espècie en un context determinat» (Vila: 16). Podria ser útil, per exemple, la comparació entre algunes de les vies de l'especiació (formació d'una espècie) i de formació d'una llengua, com l'aïllament geogràfic, per posar només un cas.

Més endavant, l'autor passa revista a tres conceptes força emprats per molts sociolingüistes: *comunitat lingüística*, *àmbit d'ús* i *norma d'ús*. Com a mostra, farem una breu referència al primer dels conceptes.

Vila assenyala les dificultats per arribar a un consens suficient sobre el terme *comunitat lingüística*, però que això no ens hauria de portar a deixar de banda un concepte que està plenament lligat al sentit social del fet lingüístic. Hom parla amb altres persones, amb determinades persones, i no amb totes les del planeta. Quin sentit té aquesta pràctica compartida? Quines característiques? Tot plegat, per intentar respondre, ni que sigui parcialment, algunes d'aquestes preguntes, una noció (o nocions, depèn del nivell d'anàlisi) de *comunitat lingüística*, construïda amb un bon rigor analític, seria, sens dubte, útil.

3. Una perspectiva d'aquesta mena permetria un enllaç més eficaç entre la *lingüística*, l'estudi de la llengua com un sistema, una estructura de signes lingüístics, focalitzat en l'estudi dels estàndards escrits, i les diverses *sociolingüístiques*, on la llengua és, sobretot, oralitat, interacció oral. I quina relació pot haver-hi i quina dinàmica hi hauria d'haver entre ambdues perspectives.

En fi, com a conclusió de l'article, l'autor enumera una sèrie de trets que podrien ser compartits per tots (o la majoria dels recreadors) d'aquesta disciplina tan polimòrfica que és la sociolingüística. Són els següents:

— Concep el fet lingüístic com a realitat multidimensional en què no sols hi ha el sistema de la llengua, sinó també l'ús, les ideologies i les competències.

— Posa un èmfasi especial d'atenció en la comprensió de l'acció i el canvi.

— Té la dialèctica entre individu i comunitat com a punt de partida per a l'anàlisi de la realitat lingüística.

— Parteix de la premissa que existeixen una heterogeneïtat i una desigualtat estructurades en l'ordre social, sociocultural i lingüístic.

— Entén el fet lingüístic com una realitat incardinada en un context d'interacció.

Albert FABÀ PRATS

Societat Catalana de Sociolingüística. Institut d'Estudis Catalans